

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Boekbespreking van: **The widening gyre: The Tanzanian one-party state and policy towards rural cooperatives**

Laar, E. van

Citation

Laar, E. van. (1992). Boekbespreking van: The widening gyre: The Tanzanian one-party state and policy towards rural cooperatives. *Acta Politica*, 27: 1992(2), 239-242. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/3450023>

Version: Publisher's Version
License: [Leiden University Non-exclusive license](#)
Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/3450023>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

hoofdstuk XIV.B. [sic] over Nederlands-Indië zouden dan ook door elke lezer moeten worden gelezen. Des te spijtiger is het dat laatstgenoemd hoofdstuk naar de niet met de overige delen verschenen band D is verplaatst.

Daarmee kom ik aan de kritiekpunten op dit overigens zeer degelijke handboek. Een minpunt dat de lezer van de vele bladzijden ervan bewust maakt inderdaad aan een heel lange tekst bezig te zijn, is Bogaarts' stijl van schrijven. Hij gebruikt vaak lange, gecompliceerde zinnen, waarin vooral de tangconstructies opvallen. Gemeenzame uitdrukkingen detoneren af en toe in het overigens academische taalgebruik, bij voorbeeld 'ritueel gepruttel' waar het gaat om inderdaad voorspelbare en weinig informatieve uitingen van politici in dagbladen (band A, p. 71). Een detailkwestie is dat de citaten zijn weergegeven in moderne spelling (p. XI). Naar mijn mening een onnodige afbreuk aan de 'couleur locale' en in zoverre verontrustend dat de auteur het blijkbaar nodig vond om de bronnen te redigeren: wat verzekert ons dat het bij spellingkwesties is gebeven? Bogaarts' opvatting van moderne spelling komt bovendien niet geheel overeen met die van de 'Groene' woordenlijst ('productie' in plaats van 'produktie' en dergelijke).

Verder kent het geheel een rommelige opbouw en dat is funest voor een naslagwerk. Zo zijn de noten te vinden aan het einde van een paragraaf (in het voorwoord abusievelijk een alinea genoemd), of zelfs van een subparagraaf, dus lastig op te zoeken. De noten kunnen nochtans niet gemist worden; niet alleen om de vele literatuur- en bronverwijzingen, maar ook om de nuttige en aardige aanvullingen op de hoofdttekst. Verder zijn in een dergelijk werk verwijzingen vooruit en achteruit weliswaar onvermijdelijk, maar lastig is dat wordt verwezen naar (sub)paragrafen, niet naar bladzijden. En met Bogaarts' soms zeer lange paragrafen vergemakkelijkt dat het zoeken niet. Ten slotte een opmerking over de volgorde van de onderdelen van het werk. Enkele, zo te zien willekeurige, hoofdstukken zijn uit de normale volgorde gehaald en naar band D verplaatst. Nu maakt het niet veel uit in welke volgorde de onderwerpen worden behandeld, maar waarom dan niet de nummering aangepast? Lastig is echter dat ook de registers pas in band D zullen verschijnen.

Dit brengt mij bij mijn laatste opmerking. De rommeligheid van het werk is deels een gevolg van de haast om ten minste toch iets te publiceren: wat uitstel kon lijden moest maar wachten tot band D (p. IX). Dit uitstel gold ook – zoals reeds gezegd – de Indonesische kwestie, die weliswaar al vaak onderwerp van studie was, maar voor de parlementaire geschiedschrijving ervan moet Bogaarts verwijzen naar A. Stempels, *De parlementaire geschiedenis van het Indonesische vraagstuk* uit 1950, hoewel Bogaarts in dezelfde zin schrijft dat dit oude werk voor wat betreft de periode-Beel slechts 'summier' is. De negatieve aspecten van het werk lijken mij al met al minder een gevolg te zijn van aan het werk inherente problemen dan van de aan de universiteiten heersende 'publish or perish'-gedachte (en misschien was de drang voor het Centrum wel heel groot – ik weet dat niet). Jammer dat zulke kortetermijngedachten een dergelijk belangrijk lange-termijnwerk zo kunnen beïnvloeden.

D.F. Westerheijden

O. van Cranenburgh, *The Widening Gyre, the Tanzanian one-party state and policy towards rural cooperatives*. Proefschrift, Eburon, Delft 1990.

Afrika verkeert in een diepe economische crisis. Over de aard van de crisis bestaat grote eensgezindheid, over de oorzaak lopen de meningen sterk uiteen. Sommigen wijten de economische malaise aan externe economische afhankelijkheid van het continent dat, net als Latijns-Amerika, zeer te lijden zou hebben gehad van de crisis in de wereldeconomie aan het begin van de jaren zeventig en de daaropvolgende daling in de prijzen voor grondstoffen. Dependencia-theoretici besteden nauwelijks aandacht aan nationale en politieke factoren (Van Cranenburgh 1990: 9-10). Anderen leggen meer nadruk op zuiver politieke factoren. De diepgaande crisis in de ontwikkelingslanden wordt door hen als een direct gevolg van falend overheidsbeleid gezien. Vertegenwoordigers van deze visie zijn bij voorbeeld Bates (1981) en Hyden (1983). Bates meent in *Markets and States in Tropical Africa, the political basis of agricultural policies* dat de oorzaak van de crisis moet worden gezocht in het prijsbeleid van de overheden en in de slecht werkende markt voor landbouwgoederen. In zijn visie zijn deze het gevolg van het feit dat agrarische producenten door de aard en structuur van hun activiteiten slachtoffer zijn van het probleem van collectieve actie en daarom geen druk op de overheid kunnen uitoefenen teneinde een landbouwvriendelijker beleid te realiseren. Hyden wijt in *No Shortcuts to Progress, African development management in perspective* de crisis aan het feit dat de Afrikaanse staat boven en los van de maatschappij zweeft. De bevolking bestaat vooral uit een 'uncaptured peasantry' en kan niet door de staat worden bereikt. Om toch enige binding tussen staat en maatschappij tot stand te brengen wordt ingespeeld op etnische gevoelens. Etnische groepen worden in het bureaucratisch apparaat geïncorporeerd. Hierdoor speelt etniciteit in plaats van rationaliteit een grote rol bij het nemen van overheidsbeslissingen.

Het proefschrift van Van Cranenburgh is een voorbeeld van de (her)nieuw(d)e nadruk op nationale en politieke factoren. Zij volgt Lasswell, die de politieke wetenschap definieerde als de vraag naar wie wat wanneer en hoe krijgt. De uitkomst van politieke processen in termen van overheidsbeleid beschouwt Van Cranenburgh als het 'wat' van deze definitie (1990: 12). Zij richt haar aandacht op het beleid dat met betrekking tot de landbouwcoöperaties is geformuleerd en geïmplementeerd. Het verschil tussen beleidsformulering en beleidsvoering is van groot belang omdat de mate waarin het geformuleerde beleid daadwerkelijk in praktijk wordt gebracht kan worden gezien als de mate van autonome werking van politieke factoren. Een overheid die redelijk autonoom beleid kan ontwerpen hoeft nog geen succes te hebben bij de implementatie (1990: 51). Misschien is er zelfs wel sprake van een omgekeerde relatie: juist omdat de overheid het beleid autonoom heeft geformuleerd kan zij niet bij voorbaat rekenen op de vrijwillige medewerking van maatschappelijke groeperingen. Deze constatering van Van Cranenburgh kan nog worden uitgebreid met de constatering dat het bureaucratisch apparaat in veel Afrikaanse landen onderontwikkeld is en slecht functioneert. De overheid is daarom niet in staat om beleidsbeslissingen onafhankelijk van maatschappelijke

groeperingen uit te voeren.

De centrale stelling van Van Cranenburgh is dat de vorm en inhoud van politiek voor een belangrijk deel worden beïnvloed door de politieke instituties en het constitutionele ontwerp van de éénpartijstaat. Zij stelt dat kennis van het formele ontwerp van politieke instituties en hun praktische werking noodzakelijk is voor een goed begrip van Afrikaanse politieke fenomenen en politieke verhoudingen. Zowel de formulering als de uitvoering van beleid wordt zeer beïnvloed door de kenmerken van de politiek-institutionele inrichting (1990: 11-12).

Van Cranenburgh beantwoordt haar vraagstelling door eerst de constitutionele ontwikkeling van Tanzania te beschrijven en vervolgens de ideologische en organisatorische ontwikkeling van de partij. Zij beëindigt het empirische, beschrijvende gedeelte van het proefschrift met een onderzoek naar de ontwikkeling van de landbouwcoöperaties en het beleid dat met betrekking tot deze coöperaties is gevoerd.

In de laatste twee hoofdstukken onderwerpt zij de empirische bevindingen aan een analyse. Zij probeert een relatie te leggen tussen het beleid ten opzichte van de landbouwcoöperaties en de politiek-institutionele inrichting. Het beleid wordt gekenmerkt door twee aspecten: radicale beleidswijzigingen enerzijds en beperkte effecten van het beleid op de coöperatieve beweging anderzijds. Volgens Van Cranenburgh hangen beide kenmerken direct samen met de politiek-institutionele inrichting van de éénpartijstaat. De radicale beleidswijzigingen zijn een gevolg van het feit dat de partij een monopoliepositie in het politieke bestel bekleedt en superieur wordt geacht aan andere vormen van organisatie. De notie van 'party superiority' uit zich vooral in de weigering om alternatieve, concurrerende machtscentra te tolereren en in het streven de positie van het partijleiderschap te verstevigen.

Het beleid ten aanzien van de coöperaties illustreert dit streven. De auteur stelt dat de coöperaties zich bleken te kunnen ontwikkelen tot in potentie alternatieve machtscentra. De politieke leiders vreesden dat er een nieuwe concurrerende partij uit de coöperaties zou voortkomen. Zij probeerden de machtsstrijd tussen het leiderschap van de partij en de overheid versus sommige leiders in de coöperatieve beweging in hun eigen voordeel te beslechten. Daarom moesten de coöperaties hun centrale functie in het economische stelsel afstaan aan de op socialistische leest geschoeide Ujamaa-dorpen. In 1976 werden de coöperaties afgeschaft en werden hun taken overgedragen aan deze dorpen. Aangezien de dorpen niet in staat bleken de nieuwe taken naar behoren uit te voeren werden de coöperaties in 1980 in ere en functie hersteld (1990: 129-147).

Deze radicale en plotselinge beleidswijzigingen hangen nauw samen met het beperkte effect van beleid op de coöperatieve beweging en tonen volgens de auteur een interessante paradox: de grote staatsautonomie in het beleidsformuleringsproces enerzijds en de opeenstapeling van beleidsfouten anderzijds. Hierin kan de tegenstelling tussen staatsautonomie en staatskracht worden gezien (1990: 192). De partijleiders zijn wel in staat om geheel autonoom beleid te formuleren, maar zij zijn niet in staat om dit beleid zonder de medewerking van maatschappelijke groeperingen, in dit geval de landbouwcoöperaties, uit te voeren. Uiteindelijk moeten beleidsbeslissingen daarom toch worden teruggedraaid.

De paradox tussen staatskracht en staatsautonomie verklaart de auteur met de geringe vertegenwoordiging van maatschappelijke belangen binnen de instituties van de éénpartijstaat. Specifieke belangen kunnen binnen de éénpartijstaat niet direct worden geformuleerd en blijven daarmee buiten beschouwing bij de beleidsformulering. De leiders van de coöperaties kunnen geen tegenwicht tegen deze veronachtzaming vormen omdat zij niet beschikken over een onafhankelijke organisatie en dus een eigen machtsbasis ontberen. Hierdoor kunnen politici hun idee over de belangen van 'het volk' op de boeren projecteren zonder dat deze de gelegenheid krijgen daar zelf uitdrukking aan te geven. De invloed van maatschappelijke groeperingen is slechts indirect: zij kunnen hoogstens weigeren mee te werken aan de uitvoering van het beleid. Dat deze weigering uiteindelijk kan leiden tot bijstelling van het beleid in de door hen gewenste richting, neemt niet weg dat het uiten van ongenoegen niet via 'voice' kan gebeuren.

Na lezing van het proefschrift blijft de lezer met het gevoel zitten dat hij weliswaar veel heeft geleerd over allerhande details en gegevens van constitutionele en politieke veranderingen, maar nog weinig weet van de werkelijke achtergronden en oorzaken van een en ander. Zijn veranderingen in het beleid daadwerkelijk een gevolg van veranderingen in constitutie en politieke instituties van de éénpartijstaat, of worden beide wellicht door een derde factor bepaald? De individuele beleidsvoorkeuren van de beleidmakers, in het bijzonder die van president Nyerere, lijken bij voorbeeld van groot gewicht te zijn. Het gevoel dat de analyse, die overigens zeer overtuigend is, niet nauw aansluit bij de empirische gegevens wordt in de hand gewerkt door het feit dat de diverse lijnen van verandering (in de constitutie, in de structuur en ideologie van de partij en in het beleid ten opzichte van de landbouwcoöperaties) niet systematisch aan elkaar gekoppeld zijn. De integrerende analyse van de empirie geschiedt pas in het laatste hoofdstuk en staat daarmee erg op zichzelf.

Dit hangt nauw samen met een tweede punt van kritiek. Van Cranenburgh stelt haar opvatting nadrukkelijk tegenover de opvatting dat de formulering en uitvoering van overheidsbeleid vooral een gevolg is van de persoonlijke wensen en belangen van een aantal invloedrijke personen, de 'personal rule approach'. Volgens deze benadering zijn Afrikaanse staten marginaal en is er een gebrek aan institutionele ontwikkeling waardoor de invloed van individuele leiders onevenredig groot kan zijn. Van Cranenburgh brengt hier tegenin dat ook autoritair leiderschap gebruik moet maken van instituties zodat de institutionele inrichting bij de analyse niet mag worden verwaarloosd. Dit klinkt plausibel, maar toch blijft het onderscheid tussen beide stromingen vaag. De twee benaderingen lijken eerder complementair dan contrair te zijn. Is het niet veeleer zo dat zwakke institutionele ontwikkeling ruimte geeft aan de opkomst van 'personal rule', terwijl de relatieve machtspositie van de leider aan de andere kant beperkter is als de instituties beter ontwikkeld zijn? Ontwikkeling van instituties zou dan een effectief tegenwicht kunnen zijn tegen al te grote persoonlijke macht. Van Cranenburgh had, omdat het onderscheid tussen deze benaderingen vaag is, het verschil tussen beide benaderingen diepgaander mogen uitwerken.

Daarnaast laat Van Cranenburgh veel onduidelijkheid bestaan over de plaats en

rol van de grondwet. Aan de ene kant moet de grondwet volgens Van Cranenburgh worden gezien als indicator van de politieke machtsverhoudingen en als politiek pamflet. Aan de andere kant stelt zij dat de grondwet een zekere autonome werking op politieke processen heeft. Deze onduidelijkheid over de rol van de grondwet (is hij slechts indicator of beïnvloedende factor, of beide) wordt niet opgelost met haar nauwkeurige beschrijving van de constitutionele ontwikkeling van de Tanzaniaanse éénpartijstaat.

Ondanks deze kritiek op een aantal theoretische uitgangspunten verdient Van Cranenburghs studie lof door de methodologie die zij toepast. Zij heeft een bewuste poging ondernomen om politicologische en antropologische onderzoeksmethoden te integreren. Zij heeft niet alleen gebruik gemaakt van geschreven bronnen en secundaire literatuur, maar ook van interviews met direct betrokkenen uit verschillende groeperingen in de maatschappij en in het overheidsapparaat. Haar poging tot integratie is zeker geslaagd en levert een belangrijke bijdrage aan een meer interdisciplinaire benadering van de Afrikaanse problematiek. Hopelijk zal dit uiteindelijk leiden tot een diepgaander en beter begrip van het Afrikaanse continent.

E. van Laar

F. Grünfeld, *Nederland en het Nabije Oosten: de Nederlandse rol in de internationale politiek ten aanzien van het Arabisch-Israëliësch conflict 1973-1982*. Kluwer, Deventer 1991.

In zijn dissertatie, waarop hij promoveerde bij Van Boven, Baehr en Flinterman, behandelt Grünfeld het Nederlandse buitenlandse beleid en de rol van Nederland ten aanzien van het Arabisch-Israëliësch conflict. Aan de hand van een systeemmodel worden voor de periode 1973-1982 drie cases onderzocht, namelijk het Arabisch olie-embargo tegen Nederland uit 1973, de totstandkoming van een gemeenschappelijk internationaal politiek standpunt in het kader van de Europese Politieke Samenwerking (EPS) in de periode 1977-1981 en de deelname van een aantal Europese landen aan een vredesmacht tussen Israël en Egypte (Multinational Force and Observers).

In het systeemmodel dat Grünfeld hanteert, wordt een onderscheid gemaakt tussen het buitenlands politieke proces in Nederland en het internationale politieke proces. Het buitenlands politieke proces krijgt gestalte binnen de nationale samenleving. Het internationale politieke proces vindt plaats in supranationale arena's. Dit onderscheid leidt volgens de auteur tot drie vragen (p. 2):

1. hoe kwam het Nederlands buitenlandse beleid ten aanzien van het Arabisch-Israëliësch conflict tot stand?
2. welke rol heeft Nederland in de internationale politiek ten aanzien van het Arabisch-Israëliësch conflict vervuld?
3. bestond er een relatie tussen Nederlands buitenlandse beleid en de Nederlandse

inbreng in de internationale politiek ten aanzien van het Arabisch-Israëliësch conflict?

Naast deze vragen formuleert Grünfeld twee thesen (p. 3), namelijk:

1. Nederland heeft ten aanzien van het Arabisch-Israëliësch conflict geen eigen buitenlands beleid meer, maar alleen een aanpassing aan een internationaal politiek standpunt.
2. succesvolle binnenlandse beïnvloeding van het buitenlandse beleid is een noodzakelijke voorwaarde voor invloed in de internationale politiek.

Het theoretische deel van de dissertatie is nogal rommelig opgezet, waarbij de curieuze wijze van formuleren die de auteur eigen is, getuige ook bovenstaande vragen en thesen, bepaald niet helpt. Nadat de auteur de vraagstelling en de thesen heeft geformuleerd en een aantal elementen daaruit min of meer uitputtend heeft behandeld, duiken pagina's later plotseling een centrale vraag (p. 14) en een centraal thema (p. 28) op, die in de probleemstelling niet zijn terug te vinden.

Ernstiger is dat Grünfeld de thesen zonder enige uitleg presenteert. Vooral wat de tweede these aangaat, is dat problematisch omdat deze these weinig helder is. Alleen het element 'succesvolle binnenlandse beïnvloeding' wordt in een noot (sic!) gedefinieerd. Waarom succesvolle binnenlandse beïnvloeding een noodzakelijke voorwaarde voor invloed in de internationale politiek zou zijn, blijft in nevelen gehuld.

Volgens de auteur is van succesvolle binnenlandse beïnvloeding sprake als de opvattingen in het binnenland in het feitelijk gevoerde buitenlandse beleid tot uiting komen (p. 3, noot 3). Deze definitie zou men als een operationalisatie kunnen beschouwen. Als operationalisatie geeft de definitie echter weinig aanknopingspunten om succesvolle beïnvloeding op empirisch niveau vast te stellen. Als de opvattingen in het binnenland overeenkomen met het feitelijk gevoerde beleid, dan behoeft dat niet te betekenen dat het aanwenden van invloed er de oorzaak van is dat het beleid een bepaalde vorm en inhoud heeft gekregen. Men kan toch niet uit het gevolg de oorzaak afleiden, althans niet zonder meer.

De wijze waarop de auteur de tweede these aan de empirie toetst, doet het vermoeden rijzen dat hij succesvolle binnenlandse beïnvloeding verwacht met voldoende steun van de actoren, die een rol spelen in de processen waarvan het buitenlandse beleid het resultaat is. In de conclusies wordt namelijk gesteld:

Tevens werd geconstateerd dat Nederlands internationale invloed duidelijk samenhangt met de binnenlandse consensus ... De binnenlandse consensus, tot uiting komend in het buitenlands politieke standpunt, die het draagvlak aan geeft van het door Nederland naar voren gebrachte standpunt in de internationale politiek, is van invloed op het resultaat van de pogingen tot beïnvloeding van het internationale politieke proces' (p. 259).

Consensus duidt erop dat belangrijke actoren in het nationale politieke systeem passief of actief steun verlenen aan de politieke autoriteiten, omdat de door de politieke autoriteiten voorgestane politiek hun instemming heeft. Het is de omvang van de binnenlandse steun die mede de speelruimte bepaalt die de Nederlandse regering in de internationale politiek heeft.